

ՀԱՅ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

Նամակ Եգիպտոսից

Տարին կը լրանայ որ ձեռնարկուած էր Եգիպտոսի հրա-
ժարեալ կրօն կազմալուծեալ Երեսփոխանական ժողովոյ տեղը
նորն ընտրելու: Տեղական և արտասահմանի հայ թերթերը
մեծաւ մասամբ զբաղեցան ընտրական եղանակներու խնդրով.
վերջապէս Պոլսոյ պատրիարքարանի հրահանգին համաձայն,
երկու անգամ քուէարկութիւն կատարուելով՝ ընտրուեցան 14
աշխարհական և երկու եկեղեցական երեսփոխաններ: Տակա-
ւին երկրորդ քուէարկութիւնը չկատարուած՝ վախճանեցաւ
Եւրոպիոյ մէջ, նախկին ժողովոյ ատենապետ և վերստին ե-
րեսփոխան ընտրուած Տիգրան փաշա Ապրօեան, որ քսան եր-
կար տարիներէ ի վեր Եգիպտոսի ազգ. երեսփոխանութեան ատե-
նապետի պաշտօնը վարած էր և 2000 անգլ. լիւրէ Գահիրէի ա-
ռաջնորդարանին գումար մը թողած էր ինքնագիր կտակով մը,
պայմանաւ որ այդ գումարով հասութեաբեր հողեր գնու-
էին. նորընտիր ժողովն ալ պաշտօն յանձնեց մասնագէտ
Մկրտիչ էֆ. Անդրանիկեանի (ժողովոյ անդամ) որ ազգ.
կալուածներու մօտերը յարմարագոյն դետին մը գտնէ գնելու,
համաձայն կտակի հանգուցելոյն:

Եգիպտոսի Երեսփոխանութեան՝ օրէնքով սահմանուած
թիւը լրանալէ վերջ, առաջ. փոխանորդը յատուկ հրաւիրա-
գրերով երեսփոխանութեան անդամները ժողովի հրաւիրեց և
առաջին գումարումով ժողովը իր ինքնութիւնը հաստատելէ վերջ,
դիւանի ընտրութիւնը կատարեց, որոշելով միանգամայն, որ ի
նշան սգոյ՝ մի տարւոյ չափ հանգուցեալ Տիգրան փաշայի փո-
խարէն ոչ ոք չընտրուի: Երեսփոխանաց մի քանիներու դի-
տողութեան վրայ, ձեռնամբարձ հաւանութեամբ վսեմ. Պօղոս
փաշա Նուպար Ա. ատենապետ, և գաղտնի քուէարկութեամբ՝
Բ. ատենապետ և ատենադպիր ընտրուեցան Ազն. Երուանդ
պէյ Աղաթոն (որդին մեծանուն Գրիգոր Աղաթոնի, որ սահ-

մանադրութեան հիմնադիրներէն մինն էր) և Նշան Մալիւմեան: Սոյն օրինական ձևակերպութիւնները կատարուելէ վերջ՝ տեղեկագրուեցաւ ի Պատրիարքարան և խնդրուեցաւ առաջնորդական ընտրութեան եռանուն ցանկը, որովհետև Այվաղեան Յովսէփ եպիսկոպոսի վախճանմամբ՝ Եգիպտոսի առաջնորդական գահը թափուր մնացած էր: Պատրիարքարանը—Կեդրոնական վարչութիւնը—ընտրութեան օրինաւորութիւնը և Երեսփոխանութիւնը հաստատող կոնգակը փութացուց հանդերձ առաջնորդական ընտրելիներու ցանկով: Տակաւին Բ. Ժողովը չկայացած, Եգիպտոս ժամանեց Պարսկա-Հնդկաստանի առաջնորդը՝ Գեր. Տէր-Սահակ արքեպիսկոպոս Այվատեանց: Երես. Ժողովոյ վսեմ ատենապետը Բ. Ժողովով առաջարկեց միաձայնութեամբ ընտրել զԱյվատեան սրբազան Եգիպտոսի առաջնորդ, քանի որ ընտրելիաց ցանկի մէջ գտնուող եկեղեցականներէն ոչ որեւէ չէին ճանաչեր և ցանկէ դուրս գտնուած Թուրքիոյ մէջ եղող արժանաւոր եկեղեցականաց ալ թոյլ պիտի չտար սուլթանական կառավարութիւնը, որ նոքա առաջնորդ ընտրուելէ վերջ Եգիպտոս գային, ինչպէս քանի մ'անգամ յանձին Իզմիրեան սրբազանի կատարուած էր այս փորձը: Հետևաբար ընտրուող առաջնորդացունքը պիտի լինէին Սուլթանընտիր քան թէ աղգընտիր: Ժողովականներէն ոմանք դիտողութիւն յայտնեցին թէ՝ «ինչպէս կարելի է Թուրքիոյ թեմերէն դուրս եղող եկեղեցականի առաջնորդ ընտրել, քանի որ Եգիպտոսը Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան թեմն է»: Մի քանի թեր ու դէմ խօսակցութիւններէ վերջ, խօսք առաւ Աւետիս քահ. Շաղօյեան, եկեղեցական երեսփոխաններէն մինը, և հետևեալ կտրուկ բացատրութեամբ վերջ տուաւ վիճաբանութեանց: «Ուր որ ալ գտնուին Հայոց թեմեր, թէ ի Թիւրքիա և թէ արտասահման, ամենքն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան կը պատկանին, նոյն իսկ Պոլսոյ պատրիարքն ալ նորին Վեհափառութեան փոխանորդն է»: Այս բացատրութեան վրայ Այվատեան Սրբազանը Եգիպտոսի Առաջնորդ հռչակուեցաւ Ժողովականաց միաձայն հաւանութեամբ: Սակայն խնդիր է՝ թէ Սուլթանը պիտի վաւերացնէ նորին սրբազնութեան ընտրութիւնը, և թէ առանց սուլթանական Ֆէրմանի՝ Եգիպտական կառավարութիւնը պիտի ճանչնայ իբրև պաշտօնական առաջնորդ, որպիսի բանակցութեանց խնդիրներու լուծումն ու վերջ տալը՝ յանձն առաւ ատենապետ փաշան գործադրել տալու: միայն թէ ընտրութեան արդիւնքն դիւանի կողմանէ տեղեկագրուեցաւ Վեհափառ Հայրապետին և արտօնութիւն խըն-

դրուեցաւ Պարսկա-Հնդկաստանի թեմէն արձակելու Այվատեան սրբազանը:

Երեսփոխանութիւնն՝ առաջնորդական ընտրութիւնը կատարելէ վերջ՝ զրադեցաւ Գահիրէի ազգ. Գալստեան վարժարանի շինութեան խնդրով, որոյ անմիջական կարեւորութիւնը ժամանակներէ ի վեր ժողովրդեան և ուսանողաց ծնողներու ուշադրութեան առարկայ եղած էր: Ժողովականներէն երեք ձեռնհաս և մասնագէտ անձերու պաշտօն տրուեցաւ որ Լկեղեցւոյ կից գտնուող յարմարագոյն կալուածներու, ինչպէս նաև օտարներու պատկանող գնուելիք վայրերու յատակագիծը պատրաստէին և յաջորդ ժողովին ներկայացնէին, տեղի ունենալիք ծախքերով միասին: Այսպիսով փախուեցաւ ժողովը և որոշուեցաւ 15 օրէն վերջ Գ. գումարումը:

Երեսփոխանական Գ. ժողովը տեղի ունեցաւ ճիշտ որոշեալ օրը—ամսուա 17, երեկոյեան ժամ 3-ին: Նախորդ առեւտագրութիւնը կարդացուելէ ու վաւերանալէ վերջ, կարդացուեցաւ հրաժարեալ Քաղաքական Ժողովոյ ընդարձակ տեղեկագիրը, որ մանրամասնաբար նկատողութեան առնուեցաւ: Վերջինն անդամներէն երկուքը, որոնք Երեսփոխանութեան անդամ չէին, բայց օրէնքով ներկայ գտնուելու իրաւունքն ունէին, առանց ձայն և քուլ՝ ունենալու, շնորհակալութեան քուէի արժանի լինելէ վերջ՝ մեկնեցան ժողովատարահէն խորին գոհունակութեամբ: Ժողովն այնուհետև լուրջ ուշադրութեամբ սկսաւ իր նշանակութեան արժանի և բեղմնաւոր գործառնութեանց:

Հրաժարեալ Քաղ. ժողովոյ յաջորդելու համար՝ գաղտնի քուէարկութեամբ նորեր ընտրուեցան. Տեաք՝ Ատոմ Ասլանեան, Գաբրիէլ Միքայէլեան (նախկին Քաղ. ժողովոյ ատենապետը) Գրիգոր Եղիաեան, Հապիպ Եուսուֆ, Մկրտիչ Պալըքճեան, Յակովբ Պոյաճեան և Տոքթոր Քէչէճեան. ամբողջապէս եօթն հոգի: Նախորդները հինգ էին, բայց շատ անգամ մեծամասնութիւն չունենալուն պատճառաւ՝ ժողով չէր լիներ: Երեսփոխանները նկատողութեան առնելով այս կարեւոր խնդիրը, որոշեցին 5-էն 9-ի բարձրացնել Քաղ. ժողովոյ անդամներու թիւը և տեղական երեք քահանաներն ալ իբրև կրօնական ժողովոյ անդամներ ճանաչել. առաջներն ալ այսպէս եղած է Կրօնական ժողովոյ ընտրութիւնը:

Ընտրական գործողութիւններէն վերջ, Տեաք՝ Մարկոսով պէյ և Վառձապուհ Գալփաքճեան ներկայացուցին իրենց յանձնուած նոր շինուելիք վարժարանի յատակագիծն և յայտագրերը, որոնք անյարմար դատուեցան գործադրուելու, որով-

Մայիս, 1905.

հետև շատ նեղ կ'ուզար եկեղեցւոյ կից ձեռք բերուելիք միջավայրը. հետևաբար 15,000 անգլ, ոսկւոյ պիւտճէով արտօնուեցաւ միւնիսթի մասնաժողովին՝ Գահիրէի յարմարագոյն թաղերէն միոյն մէջ ընդարձակ կալուած մը գտնել և 600 երկսեռ ուսանողներ պարունակող շէնք մը կառուցանել: Ժողովոյ ատենապետը՝ վսեմ. Պօղոս փաշա Նուպար խոստացաւ վսեմեցի անմահ Կարապետ Գալուստեանի թողուցած հողային կալուածներու հասոյթներէն *) գոյացնել որոշեալ գումարը, վեց տարի ժամանակաւ, և ծախուելիք գումարը գտնել պանքաներէն քիչ տոկոսով, որպէսզի շինութեան գործը չյետաձգուի: Ատենապետը՝ Պօղոս փաշա Նուպար խոստացաւ նաև իբրև քարերար՝ իր անձնական քսակէն վաճառականական կամ արհեստանոց վարժարան մը հաստատել միայն հայոց համար, այնպէս որ ազգային վարժարանն աւարտողներն անմիջապէս հոն մտնան, որմէ յետոյ՝ յարմարագոյններն Եւրոպա ուղարկուին: Ինչպէս կը լսուի, այս շինութեան վրայ 40 հազար անգլիական լիբլի գումար մը յատկացուցած է վսեմ. Պօղոս փաշա: Եգիպտական բոլոր լրագրութիւնը հրատարակեց այս լուրը իր թերթերուն մէջ:

Այս բարեգործութեամբ վսեմ. Պօղոս փաշա Նուպար ազգային բարերարաց շարքին մէջ պիտի անցնի և անմահացնէ իր անունը: Այս հսկայ հաստատութեամբ՝ Պօղոս փաշայ մոռցնել պիտի տայ իր հանգուցեալ հօր դէմ գրուած բննադատականները: Վերջապէս՝ գործով ցոյց պիտի տայ իր Մեծ մարդու՝ Նուպարի հարազատ որդիութիւնը, որմէ ազգը շատ մեծ բաներ կը յուսար:

Պօղոս փաշայ Նուպար լաւ հայերէն գիտէ խօսել. մինչդեռ իր նախորդը հանգ. Տիգրան փաշան, որ քեռայրն էր նորին վսեմութեան, երբէք չէր կրնար հայերէն լեզուաւ խօսել: Ժողովականներն առաջնոյն օրով արաբերէն, ֆրանսերէն և թուրքերէն լեզուներով կը խօսէին. ինչպէս նաև Քաղ. ժողովոյ խօսակցութիւնը չորս լեզուեան բարբառներով: Սակայն նորընտիր Երեսփոխանութեան և Քաղ. ժողովոյ անդամները քիչ բացառութեամբ օտար լեզուներով կը խօսին, որոնց հակառակ է նորընտիր ատենապետը, վաւնզի քանիցս պահանջեց որ զուտ մայրենի լեզուաւ խօսին:

*) Գահիրէի ազգային կալուածոց տեսուչը յայտարարած է յատենի ժողովոյ՝ թէ յաջորդ տարին կրկին վարձք պիտի բերեն ազգին վերաբերող կալուածները և քանի տարիներ անցնելէ վերջ՝ գուցէ քառապատկին եկամուտները, Նեղոսի օրհնեալ ջրամբարներու շնորհիւ:

Ձը մոռանանք նաև ծանօթացնելու «Մուրճ»-ի ընթերցողներուն, թէ Գահիրէի և Աղեքսանդրիոյ քաղաքներու ընդհանրութեան հետ ինքնաբերական յարաբերութեան մէջ մտնելով և զաւակնին ազգային վարժարանը (մասնաւորապէս ի մանկապարտէզ) զրկելով, մաքուր հայերէն խօսիլ սորվեցան: Մինչդեռ վերջին գաղթականութենէն առաջ օտար վարժարաններ կ'ուղարկէին զաւակնին: Տակաւին կը գտնուէին ծնողներ ալ, որոնք հակառակ են ազգային վարժարանի շինութեան, որովհետեւ այնտեղ ուսանողներ ապագային հաց ու յառաջագիտութիւն չեն կարող գտնել:

Անցիալները պատահամբ Առաջնորդարանի դիւանատուն հանդիպեցայ, ուր երկրորդ դիւանադպիրը բազմաթիւ ստորագրութիւններով լեցուած մի հին վկայագիր կ'արտագրէր տօմարի մը մէջ. հետաքրքրուելով հարցուցի. տեսածս վկայագիրը յանձնեց ինձ կարդալու. նկատեցի որ հարիւր տարի առաջ՝ Ապրօեան գերդաստանի Բագրատունեաց տոհմի սերունդը լիւնելու վկայագրի թարգմանուած պատճէնն էր, որու վրայ կաթողիկոսներ, պատրիարքներ և առաջնորդներ յաջորդաբար ստորագրած էին, մինչև եկած հասած էր Ներսէս Վարժապետեանի ստորագրութիւնը, այնուհետև զաղրած էր յաջորդներու ստորագրութիւնը: Դիւանապետ՝ Տեար Աղազարմ յայտնեց թէ. «Տնութեան վերաբերող և Ապրօեան տոհմին իբրև յիշատակ նուիրուած մի գեղեցկանկար աւետարան տեսած է հանգ. փաշայի տանը, աւետարան, որ քանի տարի առաջ խոստացած է եղբեր նուիրել էջմիածնի կամ Վենետիկի վանքին, բայց մահը վրայ հասնելով այնպէս փնացած է»:

Հանգ. Տիգրան փաշան թողուցած է իբրև ժառանգ մի արու և մի աղջիկ զաւակ, որոնք իրենց Նանսի հաստատուող, «Իշխան Ասլան» հօրեղբայրնուն խնամոց յանձնուած՝ կ'ուսանին Եւրոպա: Հանգուցեալ Տիգրան փաշայի դուստր օր. Մարգարիտը, որ դեռ 17 տարեկան է, եգիպտական կառավարութեան իրեն յատկացուցած 16 անգլ. լիբէի ամսաթոշակը, որ սահմանուած էր հօր մահուան թուականէն սկսեալ, նուիրած է Գահիրէի քիչ դրամազլխով հաց ճարողներուն. մինչդեռ հան-

*) Քանի տարի առաջ մեռնող Տէր Կարապետը՝ տեղացի քահանայ՝ երբեք չէր կարող հայերէն խօսիլ. Հանգուցեալը «Անամալի» մականունն ընդունած էր, որ կը թարգմանուի «ինձի լ'նչ», որովհետև ամեն խօսակցութեան մէջ «Անամալի» կըսէ եղբւր:

գուցեալ հայրը չէր կրցեր օգտուիլ իրեն—իրեւ հրաժարեալ նախարարի—յատկացեալ 200 եգիպ. ոսկի ամսաթոշակէն, ուղղակի կառավարութեան թողնելով զայն. սակայն փորձէն օգտուեցաւ իր արժանաւոր դուստրը, որուն տրուել սահմանուած է 16 եգիպ. լիւր գումարը, մինչև որ ամուսնանայ: Իսկ հանգուցեալ Տիգրան փաշայի մանչ զաւակը, որովհետև չափահաս է և միանգամայն հարուստ, թոշակ չէ որոշուած իրեն:

Օր. Մարգարիտի գեղեցիկ օրինակին հետեցաւ նաև տիկին Պօղոս փաշա, որ դաստիարակի դեր կատարած է առաջինին վրայ, Գահիրէի Աղքատախնամ ընկերութեան, ամսական 1000 դրշ եգիպ, ողջ դրամ յատկացնելով: Իսկ Պօղոս փաշա Նուպար՝ ի յիշատակ իր վաղամեռիկ ուսանող որդւոյն, զանազան հաստատութիւններու բաւական լեցուն գումարներ նուիրելէ վերջ, 300 եգիպ. ոսկի (եգիպ. ոսկին աւելի կ'արժէ $2\frac{1}{2}$ դրշ. քան անգլ.) նուիրեց Աղքատախնամին, պայմանաւ՝ որ իրեն դրամադուլն տրուի վկայեալ արհեստաւորներու, որոնք փոքրիկ գումարով ալ կարող կը լինին իրենց և ընտանեաց ապրուստը ճարել:

Եգիպտաւրնակ հայ գաղթականութիւնը շատ պիտի յառաջադիմէ և ազգին պատիւ բերող քայլեր պիտի առնէ. ինչպէս պատմութիւնն ալ մեզ ցոյց կ'ուտայ, անցելոյն մէջ հայ անհատներ մեծամեծ դերեր կատարած են Եգիպտոսի մէջ, ըսել է թէ հայ ժողովուրդն ընդունակ է այս երկրի մէջ յառաջադիմութիւն ձեռք բերելու: Սպասենք և յուսանք:

Ա. Կ. Շ.

1905 մարտ 28.

Ի Գահիրէ